

УДК: 325.1

DOI: [10.52754/16948734_2024_2\(5\)_3](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_2(5)_3)

**КЫРГЫЗСТАНДЫН КАЛКЫНЫН ТЫШКЫ ЭМГЕК МИГРАЦИЯСЫНЫН
АЗЫРКЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ
КЫРГЫЗСТАНА**

**CONTEMPORARY TRENDS IN EXTERNAL LABOR MIGRATION OF THE
POPULATION OF KYRGYZSTAN**

Эргешбаев Уран Жумабекович,
Эргешбаев Уран Жумабекович
Ergeshbaev Uran Zhumabekovich

э.и.д., проф. Ош мамлекеттик университети
д.э.н., проф., Ошский государственный университет
Doctor of Economics, Acting Professor, Osh State University
<https://orcid.org/0000-0002-6486-6845>
uranbek65@mail.ru

Макыев Сагынбек Толошович
Макыев Сагынбек Толошович
Makeyev Sagynbek Toloshovich

экономика боюнча (PhD) доктору, Ош Мамлекеттик университети
доктор (PhD) по экономике, Ошский государственный университет
Ph.D, Osh State University
<https://orcid.org/0009-0005-0017-4953>
makyevev-s@mail.ru

Кутушева Назгуль Ташболотовна
Кутушева Назгуль Ташболотовна
Kutusheva Nazgul Tashbolotovna

аспирант, Ош мамлекеттик университети
аспирант, Ошский государственный университет
postgraduate student of the Osh State University

КЫРГЫЗСТАНДЫН КАЛКЫНЫН ТЫШКЫ ЭМГЕК МИГРАЦИЯСЫНЫН АЗЫРКЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аннотация

Бул макалада Кыргызстандын калкынын тышкы эмгек миграциясынын көйгөйлөрү заманбап интеграциялык процесстердин контекстинде каралат. Авторлор Кыргызстандын калкынын тышкы эмгек миграциясын стимулдаштыруучу негизги факторлорду жана реципиент-өлкөлөрдөгү “тартуучу” факторлорду карап чыгышкан. Иште Кыргызстанда эмгек ресурстарын бөлүштүрүүнү оптималдаштыруу боюнча чаралар сунушталып, ашыкча эмгек ресурстарын чет өлкөгө жөнөтүү боюнча узак мөөнөттүү программаны иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, мигранттардын финансылык ресурстарын Кыргыз Республикасынын экономикасына тартуу механизмин түзүү зарылчылыгы негизделет.

Ачык сөздөр: эмгек миграциясы, социалдык-экономикалык кесепеттер, акча которуулар, эмгек мигранттары, миграциялык агымдар, эмгек ресурстары, эмгек рыногу

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ КЫРГЫЗСТАНА

CONTEMPORARY TRENDS IN EXTERNAL LABOR MIGRATION OF THE POPULATION OF KYRGYZSTAN

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы внешней трудовой миграции населения Кыргызстана в контексте современных интеграционных процессов. Авторы рассмотрели основные факторы, стимулирующие внешнюю трудовую миграцию населения Кыргызстана и факторы «притяжения» в странах-реципиентах. В работе предложены меры по оптимизации распределения трудовых ресурсов Кыргызстана, обоснована необходимость выработки и реализации долговременной программы по направлению избытка трудовых ресурсов за рубеж, по созданию механизма привлечения финансовых средств мигрантов в экономику Кыргызской Республики.

Ключевые слова: трудовая миграция, социально-экономические последствия, денежные переводы, трудовые мигранты, миграционные потоки, трудовые ресурсы, рынок труда

Abstract

The article dwells on the problems of external labour migration of Kyrgyzstan population in the context of contemporary migrational processes. They examined the principal factors stimulating external labour migration of Kyrgyzstan population and those of «attraction» in recipient countries. They move some measures for optimization of distribution in reference to labour resources of Kyrgyzstan; a necessity of elaboration and realization of a longterm programme aimed at sending of surplus labour resources abroad, at a creation of a mechanism of attraction of migrants` financial resources into KR economy is well-grounded.

Keywords: labour migration, social-economic consequences, money transfers, labour migrants, migrational streams, labour resources, labour market

Азыркы мезгилдеги Кыргызстандын калкынын заманбап тышкы эмгек миграциясы көбүрөөк стихиялуу, формалдуу эмес жана мыйзам толук аткарылбаган түрдө ишке ашырылууда. Ошол себептен көзөмөлсүз, жабык көрүнүшкө ээ болууда. Учурда жумушчу күчүн экспорттоо жана импорттоо боюнча өз ара аракеттенүүгө багытталган бүтүндөй тармактык структуралар түзүлдү. Акыркы он жыл аралыгында республикада кирешеси боюнча ИДПнын 1/3 бөлүгүнө барабар богон, бирок мамлекеттик башкаруу чөйрөсүнөн тышкары жана мониторинг жүргүзүү үчүн жарым-жартылай гана жеткиликтүү болгон экономикалык иштин салттуу эмес сектору өнүгүп жатат.

Кыргызстандан эмгек миграциясынын жалпы көлөмү мамлекеттик статистика органдары берген маалыматтардан көпчүлүк убакта дал келбейт жана ал бир нече эсе көп. Учурда эмгек миграциясы Кыргызстандагы эң чоң жана өтө байкалган миграциялык тенденция болуп саналат. Эмгек миграциясы – бул альтернатива, кеңири жеткиликтүү жумуш менен камсыз кылуу сектору Кыргызстандагы жумушсуздардын көп санын өзүнө камтыйт.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик каттоо кызматынын маалыматы боюнча биздин мигранттардын басымдуу бөлүгү Россияга – 540 миң, андан кийин Казакстанга – 113 миң, Түштүк Кореяда 15 миң, Түркияда 14 миң жана 30 миңге чейин мигранттар бар [Макыев С.Т., Табалдиева Н.А., ЕАЭБ алкагында Кыргызстандын эмгек мигранттарынын пенсиялык камсыздоо көйгөйлөрү (elibrary.ru), 2024, 105-б.].

Эмгек миграциясына калктын дээрлик бардык жынысы, курагы, кесиптик, социалдык жана аймактык топтору тартылган. Республиканын айыл тургундары эмгек миграциясына өзгөчө кеңири тартылган.

Кыргыз Республикасынан эмгек миграциясынын негизги агымы негизинен Евразиялык экономикалык биримдигинин эки өлкөсүнө – Россияга жана Казакстанга багытталган. Мында Россия Федерациясынын миграция саясаты олуттуу экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү, күчтүү саясий таасирди, маданий жана тарыхый факторлордун таасири жана эмгек ресурстарына суроо-талаптын жеткиликтүүлүгү менен Кыргызстандын калкынын тышкы эмгек миграция агымдарын калыптандырууда чечүүчү роль ойнойт.

Республикадан эмгек миграциясынын негизги булактары болуп түштүк аймагандагы 3 облус: Ош, Жалал-Абад жана Баткен болуп саналат. Кыргыз Республикасынын бул аймактары негизинен агрардык аймак болуп саналат, айыл тургундары калктын 65%дан жогору бөлүгүн түзөт. Кыргыз Республикасынын жогоруда аталган түштүк облустарында калктын өсүшүнүн жогорку арымы байкалууда. Ошол эле учурда негизги өсүш айыл жериндеги калкка туура келет. Өндүрүштүк жана социалдык инфраструктуранын жетишсиз өнүккөндүгүнө жана колдонуу чөйрөсүнүн жоктугуна байланыштуу айыл чарбасынан тышкаркы ашыкча эмгек ресурстары Кыргыз Республикасынын түштүгүндөгү эмгек рыногуна эмгекке жарамдуу калктын ашыкча болушу менен мүнөздөлөт. Айыл жергесинен жаштардын келишине байланыштуу жумушчу күчкө болгон сунуштун көбөйүшү байкалууда.

Кризистик социалдык-экономикалык абал, квалификациялуу адистердин жана жаштардын жумуш орундарынын жетишсиздиги же жоктугу калктын дайыма сыртка чыгып кетишине алып келет. Калктын ашыкча болушу, эмгек рыногундагы чыңалуу, жер жана суу ресурстарынын жетишсиздиги калктын олуттуу бөлүгүн Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары миграцияга кетүүгө мажбур кылууда. Көпчүлүк жарандар Россия Федерациясына жана Казакстанга барышат, ал жакта жашоо деңгээли Кыргызстанга караганда бир топ

жогору. Мунун негизинде республиканын калкынын тышкы эмгек миграциясын жөнгө салуунун маанилүү куралы катары Кыргызстандын түштүк аймактарын өнүктүрүү үчүн калкты иш менен камсыз кылуу боюнча натыйжалуу саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл [Эргешбаев У.Ж., 2012, 157-б.; Даниярова, 2021; Абжамилова жана Давлетшина, 2024; Макыев жана Табалдиева, 2024].

Постсоветтик мезгилде Кыргызстанда деурбанизация процесси өзгөчө күчөгөн. Бүгүнкү күндө жалпы калктын 2/3 бөлүгү айыл жеринде жашайт. Айрыкча айыл жергесиндеги билим берүү системасынын деградациясы түпкүлүктүү калктын көпчүлүгүнүн билим деңгээлинин төмөн болушуна алып келди. Ошону менен бирге республиканын калкы ыцгайлуу эмгек ресурстарынын курактык структурасы - 1/3төн ашыгы 14 жашка чейинки балдар жана 60%ке жакыны эмгекке жарамдуу курактагы адамдар [Демографический ежегодник Кыргызской Республики, 2023 - Архив публикаций - Статистика Кыргызстана (stat.gov.kg)].

Эмгек миграциясы көпчүлүк убакта мыйзамсыз болгондуктан, эмгек мигранттарынын чыныгы санын аныктоо кыйынга турат. Кыргызстандын статистика органдары жана анын миграция боюнча өнөктөштөрү республикадан эмгек миграциясынын так көлөмүн айта алышпайт. Расмий бийлик органдарынын маалыматтары көбүнчө айрым өзгөртүүлөрдү талап кылат. Көпчүлүк учурларда маалыматтын негизги булагы социологиялык сурамжылоолор жана эксперттик баа болуп саналат. Эксперттердин эсеби боюнча, учурда 720 миңге жакын кыргызстандык чет өлкөлөрдө иштеп жүрөт. КР Миграция кызматынын маалыматы боюнча жыл сайын 50 миңден ашык адам узак мөөнөткө республикадан чыгып кетишет. Калктын чет өлкөлөргө агылып чыгышы өзгөчө байкалган 2000, 2005, 2010, 2019 – жылдарга таандык [АНАЛИЗ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ОБНОВЛЕНИЕ 2020 г. Демографические вызовы в развитии Кыргызской Республики. Аналитическая записка. 9-б.].

Жарандардын миграциялык мобилдүүлүгүнө социалдык-экономикалык жана саясий катаклизмдер таасир эткен. Кыргызстандын жарандары үчүн эң популярдуу беш өлкө: (эл аралык миграциялык агымдар): Россия Федерациясы (870 304), Казакстан (2158), Түркия Республикасы (1828), Германия (336) жана Түштүк Корея (240) (Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2024). МОМ МТМ7 баасы боюнча, 2023-жылга карата 2020-жылдан бери чет өлкөдө 328 458 жаран жашады (мигранттардын эл аралык санынын көрсөткүчү8); алардын 79% Россия Федерациясында, 4,5% Казакстанда жана 4% Түркияда (МОМ, 2024) [Compilation report_Apr_Sep_2023_Kyr.pdf (iom.int)]. Кыргыз Республикасынын жарандары Батыш Европа өлкөлөрүндө, АКШда, Түштүк-Чыгыш Азия өлкөлөрүндө да иштешет.

Кыргызстандын ЕАЭБге киришинин аркасында бардык процессуалдык чектөөлөр алынып салынгандыктан, республиканын жарандары Россия Федерациясынын аймагында эркин жүрүү жана иштөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болду. Бирок азыркы мезгилде бул мүмкүнчүлүктөр бара-бара кыскарып, татаалдашып бара жаткандыгын байкоого болот. Ушул мезгилге чейин эмгек мигранттарынын акча которууларынын көлөмү республиканын ИДПсынын дээрлик 32 процентине жеткен эле. Мигранттардан түшкөн каржылык киреше жакырчылыктын өсүшүн компенсациялайт жана социалдык катмарлануунун кесепеттерин азайтат. Ошол эле учурда накталай которуулар экономикадагы кризисти гана жумшартат. Эксперттердин айтымында, учурда Кыргызстандын миграциялык саясаты жетиштүү деңгээлде эффективдүү эмес. Бул Кыргыз Республикасынын калкынын миграция

маселелерин тейлеген министрликтер менен ведомстволордун тынымсыз алмашып турушу менен шартталган. Бизге миграциялык процесстерди жөнгө салуу боюнча чаралардын жакшы ойлонулган системасы керек, ал чек араны көзөмөлдөө жана мигранттарды каттоо маселелери менен чектелбестен, республиканы өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясынын органикалык бөлүгү болууга тийиш.

Жогоруда белгиленгендей, эксперттер Кыргызстандан Бажы биримдигинин өлкөлөрүнө эмгек миграциясынын масштабын баалоодо чоң айырмачылыкка ээ, бул эмгек миграциясы чөйрөсүндө жөнгө салуу чараларын иштеп чыгуу процессинин татаалдашына алып келет. Тышкы эмгек миграциясынын негизги векторлору тууралуу расмий статистика маалымат бере алат: мигранттардын 90%дан ашыгы Россияда иштейт [КЫРГЫЗСТАН – СИТУАЦИОННЫЙ ОТЧЕТ ПО МИГРАЦИИ (ДЕКАБРЬ 2023) | Displacement Tracking Matrix (iom.int)].

Кыргызстандан барган эмгек мигранттарынын көпчүлүгүнүн квалификациясы төмөн жана жогорку квалификацияны талап кылбаган оор эмгек чөйрөсүндө (курулуш, челнок бизнеси, коомдук тамактануу, чекене соода, айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүү, мал чарбачылыгы) иштешет. Эмгек миграциясынын көптөгөн оң жана терс кесепеттери бар. Мигранттардын акча которуулары мигрант үй-бүлөлөрдүн жашоо деңгээлин жогорулатууда жана бакубаттуулугун жогорулатууда маанилүү роль ойнойт. Эмгек миграциясы жакырчылык жана жокчулук менен күрөшүүнүн натыйжалуу каражаты болуп саналат. Биз жүргүзгөн изилдөөлөр боюнча, эмгек миграциясы мигранттардын үй чарбаларынын үчтөн экисинен көбүнүн бакубаттуулугун жакшыртты. Массалык эмгек миграциясы улуттук эмгек рыногундагы чыңалууну азайтат жана калктын олуттуу топторунун бакубаттуулугун жогорулатат. Ошол эле учурда эмгек мигранттары көптөгөн көйгөйлөргө туш болушат, алар маалыматтык-консультативдик колдоого, укуктук жана социалдык жактан коргоого өтө муктаж.

Мигранттар аларды жеткирүүчүлөр менен кардарлардын ортосунда кенири өнөктөштүк мамилелерди түзүштү. Муну көбүнчө соода тармагында иштеген респондент-мигранттар белгилешкен. Эмгек мигранттары баалуу бизнес тажрыйбасына ээ болуп, жаңы иштөө ыкмаларын өздөштүрүштү. Муну мигранттардын дээрлик бардык топтору – жогорку квалификациялуу жумушчулар да, квалификациясы жок жумушчулар да белгилешкен. Мигранттар жогорку квалификациялык деңгээлге ээ болушат (өзгөчө куруучулар, инженерлер, заводдордо, курулуштарда, айыл чарба ишканаларында жумушчулар, дарыгерлер жана башка жалданма жумушчулар). Алар алдыңкы технологияларга, эмгек этикасынын жогорку стандарттарына дуушар болушат. Топтолгон тажрыйба, билим жана капитал үй чарбаларынын болжол менен 12%ына өз бизнесин ачууга мүмкүндүк берди (чакан мейманканалар, кафелер, ондоочу жайлар, май куюучу жайлар, дүкөндөр, кийим тигүүчү ательелер ж.б.). Мигранттар КМШнын ар кайсы аймактарында эмгек рыногун изилдеп жатышат [Эргешбаев У. Ж., Аманбаева У., 2011. 25-б.].

Эмгектин экспорту Кыргызстанга олуттуу валюталык киреше алып келет. Кыргызстанда мигранттардын акча которууларынын агымы ар кандай каналдар аркылуу берилген чет элдик расмий финансылык жардамдын көлөмүнөн 2 эседен ашык көп жана калктын муктаж болгон топторуна түздөн-түз жетүүнүн маанисинде жакырчылык менен күрөшүүнүн натыйжалуу куралы болуп саналат. Алардын жардамы менен «өзүнө-өзү жардам берүү» принциби иш жүзүндө ишке ашат. Мигранттардын тапкан акчалары медициналык кызмат көрсөтүүлөргө жана билим берүүгө активдүү колдонулат, бул

тиешелүү каражаттарды адамдык капиталды жакшыртуу үчүн чоң мааниге ээ болгон социалдык трансферттер катары чечмелөөгө мүмкүндүк берет. Трансферттер Кыргызстандын төлөм балансына пайдалуу таасирин тийгизип, учурдагы эсептин тартыштыгын кыскартууга мүмкүндүк берет. Республика импортту финансылоо үчүн чет өлкөлүк валютанын кошумча жана өтө олуттуу булагын алат. Тышкы сооданы ишке ашырууда мигранттардын акча которууларынын эл аралык агымы чоң роль ойнойт. Кыргызстан үчүн негизги оң натыйжа эмгек мигранттарынын акча которуулары болуп саналат.

2023-жылдын жыйынтыгы боюнча Кыргызстанга акча которуулардын агымы 2 миллиард 706,1 миллион долларды түздү. 2023-жылдын жыйынтыгы боюнча Кыргызстанга акча которуулардын таза агымы 2 миллиард 144,9 миллион долларды түздү. Бул 2022-жылга салыштырмалуу 271,9 миллион долларга же 14,5 пайызга көп. [https://24.kg/ekonomika/286734_v2023_godu_migrantiy_pereveli_vkyrgyzstan_27_milliarda/].

Учурдагы татаал экономикалык кырдаал Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнөн социалдык-экономикалык өнүгүүнүн ички жана тышкы кошумча булактарын издөө боюнча эң күчтүү чараларды көрүүнү талап кылууда. Болбосо олуттуу ички төңкөрүштөр болушу мүмкүн (өзгөчө постсоветтик мезгилде калктын олуттуу бөлүгүн түзгөн жаштардын материалдык жана маданий деңгээлинин кескин төмөндөшү коркунучтуу). Муну 2005, 2009 жана 2020-жылдардагы элдик нааразылык акциялары болгон Кыргызстандын мисалы далилдеп турат, жыйынтыгында бийлик элитасынын өзгөрүшүнө алып келди. Бийликке каршы пикеттерге жана демонстрацияларга катышкандардын басымдуу бөлүгүн айылдык жумушсуз жаштар түздү. Бул нааразылыктардын негизги себептери жумушсуздук, жумушчу күчүнүн арзандашы, калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгү болгон. Мындай кырдаалда эмгек миграциясынын позитивдүү ролу абдан маанилүү, анткени ал инфляцияны басаңдатат, кирешенин азайышын компенсациялайт жана жумушсуздуктун шартында жашоого мүмкүндүк берет [Последствия вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП для рынка труда и человеческого капитала страны. – СПб., 2013. – 122 б.].

Кыргыз Республикасынан эмгек миграциясы бүдөмүк терең социалдык-экономикалык кесепеттерге алып келет. Россияга иммиграция агымынын социалдык-экономикалык кесепеттерин карап көрөлү. Эксперттер чет элдиктердин Россияга иштөө үчүн келишинин бир катар оң натыйжаларын белгилешүүдө, мисалы, жумушчу күчүнүн жетишсиздигин жоюу, экономиканын көптөгөн тармактарында экономикалык көрсөткүчтөрдүн өсүшү, бюджетке салыктын түшүүсүнүн өсүшү. Бирок көптөгөн ушул өлкөнүн эксперттери миграциялык агымдын кесепеттери Россия үчүн терс деп эсептешет.

Россия үчүн эл аралык миграциянын терс кесепеттеринин арасында төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

- миграциялык агымдын олуттуу бөлүгү саясий жана башка экономикалык эмес факторлор менен шартталган. Коңшу өлкөлөрдөн келген мигранттардын квалификациясы ар дайым эле жогору боло бербейт. Алардын көбү борбордук жана жергиликтүү орус бийликтеринен жардам үмүтү менен келишкен. Мигранттардын жана эмгек мигранттарынын агымы өзүнөн өзү пайда болот, сунуш менен жумушчу күчкө болгон реалдуу суроо-талапты координациялоо жок. Жумушчу күчүнүн миграциялык агымы Россияда жумушсуздук шарттарында пайда болот;

- кээ бир эмгек мигранттары экономиканын көмүскө секторунда иштешет, алар салыктарды төлөбөйт, бул аймактарда бюджеттин киреше бөлүгүн жоготууга алып келет;
- миграциянын агымы Россиянын чыгыш аймактарында айыл чарбасын өнүктүрүү, айылдардын калкынын азайышы, калктын азайышы сыяктуу орус экономикасынын көйгөйлөрүн чечүүгө жардам бербейт. Россияга агылып келген калктын негизги бөлүгү айыл чарбасына кетпейт. Россиянын экономикалык өнүгүүсү үчүн калктын Сибирь жана Ыраакы Чыгыш аймактарына агымы зарыл жана ал эми миграциялык агым негизинен өлкөнүн европалык бөлүгүнө, Россиянын түштүгүнө, чоң шаарларга багытталган. Орустардын санынын азайышынын шартында алардын ордун мигранттар менен алмаштыруу Россия менен жалпы чек аралары бар мамлекеттердин Россияга каршы аймактык дооматтарынын пайда болушуна алып келиши мүмкүн;
- мигранттардын экономикалык иш-аракеттин айрым чөйрөлөрүндө (чекене соода, курулуш-оңдоо, коомдук тамактануу ж.б.) топтолушу бул аймактарды монополиялаштырууга, жергиликтүү майда өндүрүүчүлөрдүн рынокторго кирүүсүн чектөөгө, жогорулатылган бааларды коюуга алып келет. Криминалдык абал көп учурда начарлайт;
- Россияга калктын олуттуу агымынын эсебинен социалдык чөйрөгө чыгымдардын көбөйүшү байкалууда (пенсияларды жана пособиелерди төлөөлөр өсүүдө, саламаттыкты сактоого, билим берүүгө, маданиятка чыгымдар көбөйүүдө);
- кабыл алуучу региондордогу квалификациялуу жумушчулар менен мигранттардын квалификациясынын деңгээлиндеги чоң ажырым [Рыбаковский Л.Л., 2012, 11-б.].

Коңшу өлкөлөрдөн Россияга калктын агылып келишинин оң натыйжасы катары белгилеген изилдөөчүлөр биринчи кезекте өлкөдөгү демографиялык кризистин жумшаргандыгын белгилешет. Депопуляциянын натыйжасында Россия Федерациясындагы калктын кыскарышынын ордун негизинен мурдагы СССРдин республикаларынан миграциялык агым түзөт. Россиянын экономикасынын кээ бир тармактарында, өзгөчө жогорку квалификацияны талап кылбаган жана аз айлык акы төлөнүүчү жумуштарда жумушчу күчү жетишсиз. Бул боштукту жарым-жартылай эмгек мигранттары толтурат. Чет элдик жумушчу күчүнүн натыйжалуулугу жана сапаты кыйла жогору, ал эми атаандаштык жергиликтүү калк үчүн жакшы багыттарды жана стимулдарды берет. Жалпысынан алганда, бул кызмат көрсөтүү тармагын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт жана жалпы калктын жашоо сапатына оң таасирин тийгизет. Россия Федерациясынын бюджетти үчүн мигранттар анчалык деле оор эмес. Россия мигранттар үчүн социалдык жөлөкпулдарга, мисалы, Батыш Европага караганда кыйла азыраак акча коротот.

Кыргызстандын түпкү калкынын чет өлкөлөргө эмгек миграциясынын терс жагы төмөндөгүлөр менен чагылдырылат:

- өлкөдөн чыгып кеткен жарандар өздөрү кабыл алган мамлекеттердин аймактарында дүң аймактык продукт өнүгүшүнө өз салымдарын кошушат. Эмигранттар чет өлкөдөн акча тапканда, бул акчанын олуттуу бөлүгүн ошол жакка жумшашат;
- Эреже катары, калктын эң мыкты, атаандаштыкка жөндөмдүү жана демилгелүү бөлүгү кетип, ошону менен улуттук экономика начарлайт, эмгекке жарамдуу калктын саны азаят;

- Жаштардын массалык түрдө кетип жатышы Кыргызстандын демографиялык абалына, үй-бүлө ичиндеги мамилелерге, улуттук каада-салттын уланышына терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Кыргызстандын калкынын заманбап эмгек миграциясынын жакшы жактары да бар:

Эмгек мигранттарынын акча которуулары Кыргызстан үчүн чет элдик валютанын олуттуу булагы болуп саналат. Алар калктын турмуш деңгээлин жогорулатууга, республиканын төлөм балансын жакшыртууга, улуттук валютанын – сомдун позициясын олуттуу түрдө чындоого жардам берет. Эмгек мигранттары мекенине кайтып келгенде баалуу буюмдарын жана аманаттарын ала келишет. Бул баалуулуктардын жана үнөмдөөлөрдүн чоңдугу жумушчу күчүн экспорттоочу өлкөнүн улуттук кирешесине реалдуу кирешени эсептөөдө трансферттердин көлөмүн эки эсеге көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Мигранттардын акча которуулары өлкөдөгү ички суроо-талапты жогорулатып, ошону менен өндүрүштүн жана жумуштуулуктун өсүшүнө түрткү берет. Акча которуулардын эсебинен бүтүндөй коомдун болбосо да, анын кандайдыр бир бөлүгүнүн жашоо деңгээлинин байкаларлык өсүшү байкалууда [Ходов Л.Г., 2011, 53-б.]. Кыргызстандан калктын агымы Россия үчүн жалпысынан пайдалуу экени көрсөтүлгөн. Арзан, мыйзамга баш ийген жумушчу күчү өлкөгө келип, демографиялык кризистин таасири жеңилдейт.

Түпкү улуттагы эмгек мигранттарынын кетиши республикадагы ашыкча жумушчу күчүнүн көйгөйүн жеңилдетүүгө жардам берет. Эмгек миграциясы жумушсуздуктун деңгээлин, социалдык жөлөкпулдарга чыгымдарды, жумушсуздарды кайра даярдоону, алар үчүн коомдук иштерди уюштурууну, үй-бүлөлөрүнө жардам көрсөтүүнү ж.б. алып келет.

Чет өлкөлөрдө иштеп, эмгек мигранттары квалификациясын жогорулатып, өндүрүштүк жана уюштуруучулук жөндөмгө ээ болушат. Бул жагдай Кыргызстан үчүн өзгөчө актуалдуу, анткени титулдук улуттагы калктын олуттуу бөлүгүнүн квалификациялык деңгээли төмөн. Прогрессивдүү технологиялар, өндүрүш процесстерине талаптар жогору, эмгек стандарттары бар өлкөдө болуу менен мигранттар өздөрүнүн жалпы билим жана маданий деңгээлин жогорулатышууда. Мигранттар иштиктүү байланыштарды түзүшөт, башка өлкөлөрдөн келген өнөктөштөр менен жеке байланыштарын кеңейтип, өз мекенинде алар үчүн пайдалуу боло турган баалуу тажрыйбага жана билимге ээ болушат.

Чет өлкөдө иштөө менен мигранттар мекенине кайтып келгенден кийин чакан жана орто ишканаларды түзүү үчүн баштапкы капиталды топтошот. Ошентип, орто класстын калыптанышына өбөлгө түзүлөт.

Биздин оюбузча, республиканын инвестициялык ресурстары ортомчу фирмалардын пайдасынан алынуучу салыктын, эмгек мигранттарынын акча которууларынан жана алардан алынуучу салыктардын, мигранттардын жеке аманаттарынын эсебинен түзүлүшү мүмкүн. Ошондуктан мигранттардын каражатын республикага тартууну стимулдаштыруу механизмин түзүү, чет өлкөдөн табылган каражаттарды инвестициялоо үчүн шарттарды түзүү, өлкөнүн экономикасына инвестиция салууда орун алган тоскоолдуктарды жоюу сунушталууда. Адатта, иш жүзүндө алар улуттук экономикага инвестициянын эки негизги булагына – ири чет элдик инвесторлордун капиталына жана товарларды экспорттоодон түшкөн кирешеге басым жасашат. Ошол эле учурда тышкы эмгек миграциясынан түшкөн киреше сыяктуу улуттук экономикага инвестициянын булагына тийиштүү көңүл бурулбай жатат. Учурда жумушчу күчүн экспорттоо аркылуу Кыргызстанда жүз миңдеген адамдардын финансылык абалын жакшыртууга, республикалык бюджетти толтурууга, көптөгөн социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө реалдуу мүмкүнчүлүктөр бар.

Тышкы эмгек миграциясынын натыйжасында калктын эң мыкты, атаандаштыкка жөндөмдүү жана демилгелүү бөлүгү донор өлкөлөрдөн чыгып, муну менен улуттук экономикалар начарлап, калктын эмгекке жарамдуу бөлүгү кыскарууда. Жаштардын массалык түрдө көчүп кетиши демографиялык кырдаалга, үй-бүлө ичиндеги мамилелерге, улуттук каада-салттардын уландысына терс таасирин тийгизүүдө. Ири масштабдуу миграция чоң социалдык топтордун жүрүм-турумун өзгөртөт, жаңы жашоо образын, жүрүм-турум моделдерин, нормаларын жана баалуулуктарын түзөт. Мигранттык чөйрөдө болуп жаткан өзгөрүүлөр андан кийин бүткүл коомго тарайт, деформация пайда болот, жөнөтүүчү жамааттардын ыдырап кетиши, жеке баалуулуктардын жана үй-бүлөлүк мамилелердин өзгөрүшү пайда болот.

Орус эксперттери азыркы Россиянын миграция жана отурукташуу жаатындагы демографиялык саясатынын милдеттерин негиздеп, биринчи кезекте орус этномаданий чөйрөсүнө оңой аралаша ала турган мигранттардын артыкчылыктуу контингенттерин табуу милдетин белгилешет. Негизги багыт "миграция агымын нормалдаштыруу, анын улуттук коопсуздугуна коркунуч туудурбаган мигранттарды тартуу" болуп саналат. Миграция чөйрөсүндөгү приоритеттердин арасында Россия Федерациясына, биринчи кезекте КМШга мүчө мамлекеттерден иммигранттарды тартуу зарылчылыгы көрсөтүлгөн. Биздин оюбузча, Россияга кыргыз улутундагы мигранттардын агымы Россиянын кызыкчылыгына каршы келбейт жана анын улуттук коопсуздугуна коркунуч келтирбейт. Кыргызстандан барган мигранттар орус этномаданий чөйрөсүнө салыштырмалуу оңой интеграциялана алышат. Бул Кыргызстандын калкынын «ислам дининин алсыз таасири, чыгыш славяндарына тартылып, алар менен симбиоздо жашоого умтулуусу» менен түшүндүрүлөт [Бейшеналы Н., Перебоев В., 2013, 122-б.].

Биздин оюбузча, Кыргызстандын миграциялык саясаты төмөнкү элементтерди камтууга тийиш:

- Кыргызстандын жумушчу күчтөрүнүн атаандаштык артыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн бул рыноктун артыкчылыктуу сегменттерин табуу максатында эл аралык эмгек рыногундагы тажрыйбага жана шарттарга илимий талдоо жүргүзүү;
- калктын миграциясы чөйрөсүндө эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүү, Кыргызстандын жарандары барган өлкөлөр менен мамлекеттер аралык келишимдер аркылуу аларга иштөө үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү, жумушка баруу мыйзамдуу болушу үчүн, Кыргызстандын жарандары бардык жарандык укуктардан жана коргоодон пайдаланышы үчүн аныктоо;
- кызыкчылыктарды коргоо, Кыргызстандын орус тилдүү калкын коомдун бардык чөйрөлөрүндө басмырлоонун элементтерин жоюу;
- эмгек миграциясын калктын жашоо деңгээлин жогорулатуунун жана өлкөнүн экономикалык өсүшүнүн реалдуу булагына айландыруу үчүн жумушчу күчүн экспорттоонун узак мөөнөттүү программасын иштеп чыгуу;
- Кыргызстанга мигранттардын каражаттарын тартуу үчүн стимул механизмин түзүү, чет өлкөдөн табылган каражаттарды инвестициялоо үчүн шарттарды түзүү, өлкөнүн экономикасына инвестиция салууда орун алган тоскоолдуктарды жоюу;
- эмгек рыногунда ортомчу фирмаларга көзөмөлдү күчөтүү, салык жеңилдиктери жана башка чаралар аркылуу алардын ишин стимулдаштыруу;

- Кыргызстандын чет өлкөлөрдө иштеп жүргөн жарандарынын реэмиграциясына дем берүү, алардын экономикалык чөйрөгө интеграцияланышына көмөк көрсөтүү, мигрант-инвесторлордун кызыкчылыктарын коргоо;
- республиканын калкынын ар кандай этникалык, кесиптик, билимдүү, жаш курактык топторунун миграциялык жүрүм-турумун изилдөө.

Калкты иш менен камсыз кылуунун чектелген мүмкүнчүлүктөрү Кыргызстандан тышкы эмгек миграциясынын маанилүү аныктоочу факторлорунун бири болуп саналат. Социалдык, экономикалык жана саясий кесепеттерди аныктоо, миграциянын оң жана терс таасирин сандык баалоо жана Кыргызстандын жана анын миграциялык өнөктөштөрүнүн кызыкчылыктарын эске алган эффективдүү миграциялык саясатты иштеп чыгуу мамлекеттик маанилүү милдеттердин бири болуп саналат. Жаңы геодемографиялык, геоэкономикалык жана геосаясий шарттарда миграциялык процесстердин факторлорун, өз ара мамилелерин жана тенденцияларын аныктоо жана ошого жараша республиканын калкынын миграциясынын мүмкүн болуучу өнүгүшүн алдын ала билүү өзгөчө мааниге ээ болду.

Список литературы

1. Compilation report_Apr_Sep_2023_Kyr.pdf (iom.int).
2. Абжамилова, А. Ш. Трудовая миграция как инструмент устойчивого социально-экономического развития Кыргызстана / А. Ш. Абжамилова, Е. М. Давлетшина // Вестник Ошского государственного университета. – 2024. – № 2. – С. 384-394. – DOI 10.52754/16948610_2024_2_38. – EDN LZYSNY.
3. АНАЛИЗ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ОБНОВЛЕНИЕ 2020 г. Демографические вызовы в развитии Кыргызской Республики. Аналитическая записка. 9-б.
4. Бейшеналы Н., Перебоев В. Трудовая миграция и человеческий капитал Кыргызстана: последствия вступления в ТС. – СПб.: Евразийский банк развития, 2013. – 122 с.
5. Даниярова, Г. М. Кыргызстандагы аялдар миграциясы: себептери, көйгөйлөрү жана аларды чечүү боюнча сунуштар / Г. М. Даниярова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 3. – P. 203-210. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_203. – EDN XUUNVO.
6. Демографический ежегодник Кыргызской Республики, 2023 - Архив публикаций - Статистика Кыргызстана (stat.gov.kg).
7. КЫРГЫЗСТАН – СИТУАЦИОННЫЙ ОТЧЕТ ПО МИГРАЦИИ (ДЕКАБРЬ 2023) | Displacement Tracking Matrix (iom.int).
8. Макыев С.Т., Табалдиева Н.А., ЕАЭБ алкагында Кыргызстандын эмгек мигранттарынын пенсиялык камсыздоо көйгөйлөрү //Федералдык мамлекеттик бюджеттик жогорку билим беруу мекемеси "Россия мамлекеттик социалдык университетинин" Кыргыз Республикасынын Ош шаарындагы филиалынын жарчысы, 1(29), 2024, 105-109-б.
9. Макыев, С. Т. Кыргызстандагы жаштар арасындагы миграция маселелери / С. Т. Макыев, Н. А. Табалдиева // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Экономика. – 2024. – No. 1(4). – P. 89-99. – DOI 10.52754/16948734_2024_1(4)_13. – EDN DTRNEB.

10. Последствия вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП для рынка труда и человеческого капитала страны. – СПб., 2013. – 122 с.
11. Рыбаковский Л.Л. Концепция демографической политики: методологические вопросы. – М.: Экон-информ, 2012.
12. Ходов Л.Г. Экономика международной миграции населения (мировой и российский аспекты). – М.: Международный университет, 2011.- 53 с.
13. Эргешбаев У. Ж, Аманбаева У. Кыргызстан: миграция населения после двух «тюльпановых революций» и ошских событий 2010 года //Человек и труд. — 2011. — № 1. — С. 25-28.
14. Эргешбаев У.Ж. Внешняя трудовая миграция населения в странах Центральной Азии // Человек и труд. - 2008. - № 11 . - С. 47-49.
15. Эргешбаев У.Ж. Миграция населения Киргизской Республики в Россию: социально-экономические последствия // Регион: Экономика и Социология. — 2010. — № 2. — С. 156-165.